

על חטאי הפחד

שני מוטיבים עיקריים שזורים זה בזה בספר 'דברים'. הראשון מתייחס לברית. פרשיות 'יתרו' ו'משפטים' שבספר שמות, הם 'ספר הברית'. 'דברים' הוא ספר חידוש הברית. הברית שנכרתה בהר סיני עם דור יוצאי מצרים מתחדשת עתה בערבות מואב, עם דור באי הארץ. חידוש הברית ייהפך מודל לעתיד, כחידוש הברית בימי יאשיהו ובימי עזרא, וכחידוש הסמלי, מעמד ה'הקהל', הנוהג בחג הסוכות שלאחר שנת השמיטה (לא, יב). בספר דברים, משה הוא דגם למלכים, שב'הקהל', או בהזדמנויות דרמטיות יותר, מחדשים את הברית עם הקב"ה.

המוטיב השני בספר, קשור באופיו הפוליטי. בספר הברית, ברית סיני, נפרשים עקרונות המשפט האזרחי והפילי. בספר חידוש הברית נוסף לכך הממד הפוליטי, שיבוא לידי ביטוי בייחוד בפרשת 'שופטים', בה ייקבע מבנה הנהגת המדינה העתידה לקום בארץ ישראל. דא עקא, שבפרשת 'שופטים' נמצא לדאבוננו, נושא נוסף, המצביע על מלוא המשמעות של הקיום הפוליטי, המלחמה (פרק כ). מתואר שם שלפני היציאה למלחמה חייב הכהן, "משוח המלחמה", המיועד לכך, לפנות בדברי עידוד ואזהרה אל העם: "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֲתֶם קָרְבִּים הַיּוֹם לְמִלְחָמָה עַל אֲבִיכֶם אֶל יְרֵךְ לְבַבְכֶם אֶל תִּירְאוֹ וְאֶל תַּחֲפֹזוֹ וְאֶל תַּעֲרָצוֹ מִפְּנֵיהֶם". חז"ל הבינו דברים אלה כקשורים למלחמה הפסיכולוגית המלווה כל מלחמה. מלים אלו מצביעות על הסכנות עליהן חייבים להתגבר (ספרי, פרשת שופטים מט): "אֶל יְרֵךְ לְבַבְכֶם מִפְּנֵי צֹהֶלֶת סוּסִים, אֶל תִּירְאוֹ מִפְּנֵי הַגֹּפֶת תְּרִיסִים (הקשה על המגנים) וּשְׁפַעַת קִלְגַּסִּים, וְאֶל תַּחֲפֹזוֹ מִקּוֹל הַקִּרְנוֹת, וְאֶל תַּעֲרָצוֹ מִקּוֹל הַצּוּחָה כְּדֶרֶךְ שְׁאוֹמוֹת הָעוֹלָם עוֹשִׂים, מְגִיפִים וּמְרִיעִים וְצוּחִים וְרוֹמְסִים וְאַתֶּם בְּאִים בְּנִצּוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם (בנצחונו של הקב"ה)".

כ"משוח המלחמה" פונה משה בספר דברים אל העם לפני מעבר הירדן ויציאתם למלחמה. נאומו של משה מתחיל בהזכרת הטראומה של פרשת המרגלים. בעקבות דבריהם פחד העם לצאת למלחמה: "אֲחִינוּ הִמָּסוּ אֶת לְבָבָם". משה קרא להם אז: "לֹא תַעֲרָצוּ וְלֹא תִירְאוּ מִהֶם" אך לשווא. הדברים האלה יישמעו בדברי הכהן והשוטרים לפני כל יציאה למלחמה: "אֶל יְרֵךְ לְבַבְכֶם אֶל תִּירְאוֹ וְאֶל תַּחֲפֹזוֹ וְאֶל תַּעֲרָצוֹ מִפְּנֵיהֶם", וממש בלשונו של משה: "מִי הָאִישׁ הַיֵּרָא וְיֵרֵךְ הַלֵּב יֵלֶךְ וְיֵשֵׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יָמָס אֶת לֵבָב אָחִיו כְּלָבָבוֹ". אם תלחמו, ה' יילחם עמכם. כך גם מסתיימים דברי משה בספר (דברים לא, א-ח): "ה' אֶל-לִהְיוֹת הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ... חֲזָקוּ וְאַמְצוּ אֶל תִּירְאוֹ וְאֶל תַּעֲרָצוֹ מִפְּנֵיהֶם". אסור לפחד. הרמב"ם מונה זאת בין תרי"ג המצוות (הלכות מלכים, ז, טו): "ומאחר שיכנס [החייל] בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו... וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה

שנאמר "אַל יִרְדּוּ לְבַבְכֶּם אֶל תִּירְאוֹ וְאֶל תַּחֲפֹזוֹ וְאֶל תַּעֲרָצוֹ מִפְּנֵיהֶם", ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו הרי זה כמי ששפך דמי הכל שנאמר "וְלֹא יִמָּס אֶת לִבָּב אֶחָיו כְּלָבָבוֹ". והרמב"ם מוסיף פסוק אִיוֹם מִירְמִיהוּ (מח, י), שלדאבוננו לפעמים הופך חובה: "אָרוּר עֹשֶׂה מְלָאכָתָהּ רְמִיָּה - וְאָרוּר מִנֵּעַ תְּרָבוֹ מְדָם..."

הפחדים האזרחיים

האיסור לפחד מנוסח בצורה שלילית, כ'לאו', כדבר ממנו עלינו להימנע. הנוסח החיובי מפורסם יותר: "חֲזַק וְאִמֹּץ". זאת הברכה והציווי שמה נותן ליהושע, והיא תחזור פעמים רבות במקרא. אלא, שמצוות האומץ נוגעת לא רק לצבא, אלא לכל שדרות ההנהגה, הפוליטית והרוחנית, ואולי לכל שדרות העם. כך למשל, בהתחלת פרשתנו מופיע שוב האיסור לפחד, הפעם בהקשר למשפט: "לֹא תִּפְּרוּ פָנִים בְּמִשְׁפָּט... לֹא תִּגְוְרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֹא-לֵהִים הוּא" (א, יז). גם השופטים עלולים להימצא בסכנה. אמצעי ההפחדה של הפשיעה והמאפיה אינם חדשים. התנאים מתארים אותם ב'ספרי' (יז): "שמא תאמר מתיירא אני מפני איש פלוני שמא יהרוג את בני, או שמא ידליק את גדישי, או שמא יקצוץ את נטיעותי, תלמוד לומר: "לֹא תִּגְוְרוּ מִפְּנֵי אִישׁ". האם יהיה מסוגל השופט להתגבר על הפחד, כשברור לו שהאיום הוא רציני והמשטרה לא תוכל בעצם למנוע את מימושו? האם כדברי הרמב"ם "ישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה", הפעם במלחמה למען הצדק? אך בכך לא די. החכמים נתנו שני פירושים ל"לא תגורו". הראשון מיידי. "לא תגורו" פירושו 'לא תפחדו'. אך מבלי להתחשב בפילולוגיה טענו חז"ל ש'לא תגורו' קשור עם 'אגירה', שמירת דבר מבלי להוציאו החוצה. במילים אחרות, לא רק השקר, גם השתיקה, שמירת האמת בתוכנו מבלי לצעוק אותה, היא עבירה חמורה. מצוות האומץ מוטלת על השופטים, לא לפחד מהפושעים, אך גם לא מהשופטים שעליהם, ומוועדות המינויים שתקבענה את גורלם (למשל, פרופ' רות גביון). זאת לא רק לגבי השופט. רבי יהושע בן קרחה אמר (סנהדרין ו, ע"ב ובתוספתא א, ד): "מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר מניין שלא ישתוק שנאמר לֹא תִּגְוְרוּ מִפְּנֵי אִישׁ". אני מתאר לי שחוצפה כפולה זאת של התלמיד, מרצה ללא קביעות, כלפי רבו וכלפי העשיר (התורם?) בעל ההשפעה, וודאי תפגע אנושות בהתקדמותו "המקצועית".

גם הדיינים והרבנים זקוקים לאומץ, כדי לפסוק במצבים של ספק, ולא רק להחמיר. אומץ, כאשר לא ברור להם מה אומר הקב"ה המסתכל עליהם מן השמים. זוהי סכנת 'יראת הוראה', יראה אצילה של חכם הדואג שמא יטעה, ושמא יגרום לאחרים לחטוא. גם מול יראה אצילית זאת נאמר 'חֲזַק וְאִמֹּץ', אומץ כדי לנסות ולפתור את בעיות השעה, כמו בעיות מסורבות הגט, וזאת דווקא תוך שמירה על מסגרת ההלכה. הם מצווים באומץ רב כלפי השמיים, ולא מעט

אומץ גם כלפי בני אדם. אומץ לעמוד במחלוקת נגד חכמים חשובים וקהל חסידיהם. אומץ, למרות שבגלל עמדתם הם עלולים לא למצוא שידוכים הולמים (או "הולמים") לבניהם ובנותיהם. כמה קשה אומץ זה! אולם, האם לא גם להם נאמרו דברי הרמב"ם שהבאנו לעיל: "ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו... ויפנה מכל דבר למלחמה".

אמנם גם העורף הוא חזית. ולמרות זאת בימים אלה, כאשר "עם חרף נפשו למות" (שופטים ה, יח), החיילים, יברך אותם הקב"ה וישמרם, נלחמים עבורנו. מרגיש אני שכולנו האזרחים חייבים חוב עצום כלפיהם, ולהבין שכמו שנדרש מהם, גם אנו חייבים להתגבר על הפחדים האזרחיים שלנו, כל אחד במקומו, מהרב או השופט "הישיב על כסאו עד בְּכֹר הַשְּׁפָחָה אֲשֶׁר אַחֲרֵי הָרָחִים", האחרון בהיררכיית הכוח. ואני? האם אני לא מפחד? וודאי שכן, אך מקובלים עלי דברי רבי נחמן מברסלב (שיחות הר"ן, קכ): "ויותר ויותר מזה צריך כל אחד ואחד לחזק את חברו לבל יפול בדעתו משום דבר שבעולם. ואפילו אם הוא יודע בעצמו שהוא כמו שהוא אף על פי כן יחזק את חברו כי את חברו בקל יותר לחזק מלחזק את עצמו, כי אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורים (ברכות ה ע"ב)". ואנו, לאמיצים ששילמו מחיר, נאמר חזק!